

UDK: 94:323 (575.1)

Muhriddin RAHMATOV,
O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi
E-mail: muhriddinrahmatov9399@gmail.com

T.f.n. dots. B.Haynazarov taqrizi asosida

THE ROLE OF SAID NOSIR MIRJALILOV IN THE PROGRESSIVE MOVEMENT OF PATRIOTS OF THE EARLY XX CENTURY IN THE TURKESTAN REGION

Annotation

This article describes the activities of the activist-patriot, intellectual, leader of the nation Saydnosyr Mirjalilov in the historical conditions specific for the beginning of the XX century in the Turkestan region. With the help of historical documents, memory books and articles, it was analyzed that Saydnosyr Mirjalilov, was sponsoring young people who had strong willingness to knowledge, by helping them in obtaining education in foreign countries, contributed to the development of education.

Key words: Progressive, jadid, Shouroi Islam, Ulama, Komak, criminal case, entrepreneurship, Aliyah (Oliya), Londara (London), Darmstadt.

РОЛЬ САЙДНОСЫРА МИРДЖАЛИЛОВА В ПРОГРЕССИВНОМ ДВИЖЕНИИ ПАТРИОТОВ НАЧАЛА XX ВЕКА В ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ

Аннотация

В этой статье рассказывается о деятельности активиста-патриота, интеллектуала, деятеля нации Сайдносyra Мирджалилова в исторических условиях, характерных для начала XX века в Туркестанском крае. С помощью исторических документов, книг памяти и статей было проанализировано, что Сайдносyr Мирджалилов, спонсируя молодежь, жаждущих знаниями, тесно помогал им в получении образования в зарубежных странах, способствовал развитию сферы образования.

Ключевые слова: Прогрессивный, Джадид, Шурои Ислам, Улама, Кумак, уголовное дело, предпринимательство, Олия, Лондара (Лондон), Дармштадт.

TURKISTON O'LKASIDA XX ASR BOSHLARIDAGI TARAQQIYPARVARLAR HARAkatIDA SAIDNOSIR MIRJALILOV O'RNI

Annotatsiya

Ushbu maqolada XX asr boshlariga xos bo'lgan tarixiy sharoitlarda Turkiston o'lkasida taraqqiyparvar, ziyoli, millat xodimi Saidnosir Mirjalilovning faoliyati haqida so'z yuritiladi. Saidnosir Mirjalilov ilm talabidagi talabgorlarga homiylik qilib, ularni chetellarda ilm olishiga yaqindan yordam bergani, ma'orif sohasini rivojlantirishda jon bozlik ko'rsatganligini tarixiy hujjatlar, xotira kitoblar va maqolalar yordamida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Taraqqiyparvar, jadid, Sho'roi Islom, Ulamo, Ko'mak, jinoiy ishi, tadbirkolik, Oliya, Lo'ndara (London), Darmshtadt.

Kirish. El xizmatida bo'lgan taraqqiyparvar "xodimi millat" Saidnosir Mirjalilov 1884 yili Turkiston shahrida tavallud topgan. Yoshligidan o'ta ziyarak, tadbirkor va mehnatkash bo'lgan Saidnosir tujjorlik faoliyatini kichik bir gazlama do'konini ochishdan boshlagan edi. Turkiston shahrida ilk jadid maktabi va paxta tozalash zavodini ochgan, keyinchalik Toshkentga kelib, jadiclarning safdoshi sifatida ularning ko'plab g'oyalarini moddiy qo'llab-quvvatlagan Saidnosir Mirjalilov o'z davrining ma'rifatparvar boylaridan edi. 1914 yil 25 desyatina yeri, 40-50 ming puli bilan paxta tozalash zavodini quradi. 1914-17 yillar davomida Turkistonning taniqli boyi va savdogarlaridan biri sifatida shuhrat qozongan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Muayyan davrning tarixiy sharoitlarida Turkistondagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy holatlarini bir qator tadqiqotchilarning izlanishlarida tahlil qilingan. Jumladan, akademik N.Karimov va S.Agzamxodjayevlar jadid marifatparvarlarini Turkistondagi siyosiy jarayonlarda tutgan o'rni yuzasidan tadqiqotlar olib borishgan. O'z navbatida Jadid marifatparvarlik harakatini g'oyaviy asoslari masalasi B.Irzayev tomonidan o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Saidnosir Mirjalilov podsho Nikolay II davrida musulmon xalqlari uchun yangi usulli maktablar ochishga ruxsat berilmagan bir paytda

Turkistonda yashirincha tarzda maktab ochadi. Hatto dars o'tishi uchun tatar millatiga mansub bir muallimni oilasi bilan ko'chirtirib olib ham kelgan[1]. "Sho'roi Islom" tashkilotining a'zosi sifatida Turkiston Muxtoriyati hukumatining 1917 yil noyabrda tashkil etilishida faol qatnashgan va hukumatning xazinachisi bo'lgan. Saidnosir Mirjalilov Turkiston Muxtoriyati hukumatining barpo etilishidagi faol ishtirokchilardan bo'lgan. Muvaqqat hukumat tarkibida Saidnosirboy xazinachi lavozimida ishlagan. S.Mirjalilov 1917 yil Turkiston shahar dumasiga saylanadi va siyosiy faoliyatga kirishadi. Fevral inqilobidan so'ng Toshkentda tashkil etilgan "Sho'royi islomiya" tashkilotining faol a'zolaridan biriga aylandi. Turkistondagi milliy ozodlik harakatining taniqli namoyandalaridan biri Saidnosir Mirjalilov Turkiston mustaqillikka erishishi orzuda 200 000 rubldan ortiq bor sarmoyasini Turkiston Muxtoriyati hukumati uchun hadya qiladi. O'zi uchun qanchalik xavfli bo'lishini anglagani holda Turkiston Muxtoriyatiga kirib, muvaqqat millat majlisi moliya komissiyasining raisi, hukumat g'aznachisi lavozimida ish olib bordi[2].

Tahlil va natijalar. S.Mirjalilov ochgan yangi usul maktabi haqida Zarifa Saidnosirova shunday yozadi: Dadam ichkari hovlining orqasiga yopishtirib maktab qurdirgan. Maktabga, bilmadim, Orenburgdanmi yo Qozondanmi,

Shokirjon Ibrohimov degan muallimni olib kelgan. Maktab bir, ammo nihoyatda katta xonadan iborat. Uzun-uzun partalar qo'yilgan. Undan bizning ichki hovliga kichkina eshik ham bor. Bu har ehtimol uchun qo'yilgan eshik. Agar chor hukumati taftish qilmoq uchun to'satdan biror odam yuborib qolsa, tashqaridagi kishilardan biri bu haqda darhol xabar qiladi. Maktabda ona tili, hisob, jug'rofiya, tarix darslari o'qitilar, butun darsliklar tatar tilida, Qozon va Orenburgdan keltiriladi edi. Kambag'allarning o'g'il-qizlari pulsiz o'qitilsalar, beklarning bolalari muallimga haq to'lar, buning badaliga dadam muallimni maosh bilan ta'minlar edi. Turkistondan chiqqan barcha ziyolilar shu maktabda tahsil ko'rganlar. Inqilobdan so'ng esa maktab yashirin-xufiya vaziyatdan tamomila erkin holatga o'tdi va burchakdagi sinfni tark etib, tashqaridagi baland, keng, qator derazali, ko'rkam xonalarga joylashib oldi[3]. Saidnosir Mirjalilovning Toshkentga kelib, Munavvarqori Abdurashidxonov, Ubaydulla Xo'jayev, Cho'lpon kabi jadidlar bilan tanishuvi va ularning safiga qo'shilishiga ham aynan tijorat ishlari sabab bo'ladi. Savdo ishlari bilan Toshkentga tez-tez kelib turadigan Saidnosirboy (tijoratchi bo'lganidan uning ismiga boy so'zi qo'shib aytilgan) Shayxontohurdan ijaraga uy oladi. O'sha mahallada jadid ma'rifatparvarlar ham yashab, choyxona qilib, o'z g'oyalari haqida uzoq-uzoq suhbatlar qilishar ekan. Taomilga ko'ra, mahallaga yangi kelgan odam ular bilan tezroq tanishishi uchun choyxonada dasturxon yozib, osh berar ekan. O'sha paytda Munavvarqorining suhbatida bo'lgan odam jadid bo'lmasa ham, jadidlashib, ilm-ziyoli bo'lgan. Uning millat taraqqiyoti uchun jon kuydirishlari-yu g'oyalari Saidnosirboyning ham e'tiborini tortganidan va Turkistonning mustaqillikka erishishini xohlaganidan hech bir manfaatli o'z sarmoyalarini milliy istiqloq uchun olib borilgan kurashga tika boshlaydi. Jadidlarda buyuk maqsadlar bor edi, ammo ularni amalga oshirish uchun homiylar kerak edi. Saidnosirboygacha bunday odam bo'lmagan[4].

Saidnosir Mirjalilov, shuningdek, Hamza ta'qibda bo'lgan paytlari unga Turkistondagi uyidan boshpana ham beradi. Zarifa Saidnosirova buni shunday eslaydi: «Dadam azbaroyi adabiyotni sevganidan Hamza bilan ham yaqin do'st edi. U hatto Hamza qalamiga mansub bir necha she'riy to'plamlarning noshiri ham bo'lgan. Hamza Qo'qonda doimo xavf ostida yashaganidan 1917 yilda Toshkentga kelgan. Ammo dushmanlar bu yerda ham uni taqib qilganlar. Shu sababdan dadam bu iste'dodli sho'irni saqlab qolmoq zarurligini tushunib, uni Turkistonga, bizning uyga, zamonning notinch kunlari o'tib ketgunga qadar xufiya istiqomat etish uchun taklif qilgan va uni o'zi bilan olib kelgan»[5]. Muxtoriyat qonga botirilib, uning rahbarlari ta'qib ostiga olingach, S.Mirjalilov Qo'qondan chiqib ketishga majbur bo'ldi. Dastlab Samaraga borib, Turkistonda ro'y berayotgan xunrezliklarga chek qo'yish yo'llarini axtardi. So'ng Turkiya va Tiflisdagi bir muddat yashab, jahon hamjamiyatini Turkistonda kechayotgan dahshatlar haqida ogohlantirishga intiladi. Muxtoriyat qonga botirilib, uning rahbarlari ta'qib ostiga olingach, S.Mirjalilov Qo'qondan chiqib ketishga majbur bo'ladi. Bolsheviklarning Turkiston Muxtoriyati rahbarlariga nisbatan qidiruv va ta'qibi kundan kunga ortib borardi. 1918 yil mart oyida Toshkentdan Moskva shahriga yetib boradi. Shundan so'ng, 1918 yil yozida Kavkaz orqali Turkiyaga borib, Turkistonda kechayotgan dahshatlar haqida jahon hamjamiyatini ogohlantirishga qaror qiladi. Bu vaqtda Toshkentdan Turkiyaga Munavvar qori Abdurashidxonov tavsiyasi bilan mufti Sadriddinxon Sharifxo'jayev, "Ulamo" jamiyatidan Nuriddinbek Xudoyorxonov va G'ozim Olim Yunusovlar kelgan edi. Rasmiy Turkiya bu vaqtda o'zining ahvolini nazarga olib, Turkiston muxtoriyati uchun bevosita yordam bera olmasligini, agar Turkistondan maxsus hay'at tashkil etilsa, "Antanta" hukumati rahbarlari bilan uchrashishiga imkoniyat yaratib berishi

mumkinligini ma'lum qiladi[6]. "Ulamo" jamiyati vakillari bu yordamni rad etib, Toshkentga qaytadi. S.Mirjalilov Istanbulda qolib, Turkiyada yashayotgan Shohid Ehsan Musayev, Nuriddin hoji Musoboyev kabi ko'plab vatandoshlar bilan uchrashadi. So'ngra Toshkentga kelib, Turkiyada olib borgan ishlari haqida Turkiston taraqqiyparvarlariga xabar beradi. Ikki hafta Toshkentda bo'lib, maxsus hay'at masalasini muhokama qiladilar. So'ng Krasnovodsk-Karki-Taxtabozor orqali Bokuga yo'l oladi va u yerda Turkistondan keladigan maxsus hay'atni kuta boshlaydi. Biroq Mahmudxo'ja Behbudiy va uning hamrohlarining Qarshida sirli o'limi barcha rejalarni o'zgartirib yuboradi. S.Mirjalilov 1919 yil yozida Tiflisdagi keladi va ikki yil davomida Tiflisdagi yashaydi. 1921 yil yozida Botumi orqali yana Istanbul shahriga borib, Turkistonning kelgusi masalasida muzokaralar olib boradi. Biroq vaziyat chigalligicha qolaveradi. 1921 yil so'ngida bolsheviklar e'lon qilgan umumiy afv tufayli Turkistonga qaytib, 1921 yil dekabrda Toshkentga kirib keladi. S.Mirjalilov hayotini Vatan va oilasidan uzokda tasavvur eta olmadi va qolgan umrini ham milliy ittihud va istiqloq uchun kurashga qaror qiladi. Toshkentga qaytib, bir muddat Tolibjon Musaboev, Najmiddin Sherahmadboyevlarning uyida turadi. Shundan so'ng "Turkiston" savdo-sanoat shirkatini tashkil qilib, undan tushgan foyda evaziga "Ko'mak" jamiyati orqali iste'dodli yoshlarni Germaniya va boshqa mamlakatlarga o'qishga yuborish, "Nashri maorif" jamiyati faoliyatini rivojlantirish ishiga o'z ulushini qo'shadi. 1923 yil yanvar oyida Toshkentda "Nashri maorif" jamiyati ochilganida S.Mirjalilov, T.Musaboevlar uning ta'sislariga aylanadilar[7]. Saidnosir Mirjalilov saxiy va bag'rikeng inson bo'lgan. U ko'plab turkistonlik yoshlarni ilm-fanga, san'at va hunarga ilhomlantiradi. Ularga keragida homiylik, ustozlik qildi. Uning "jinoiy ishi"da bir qator turkistonlik talabalarining Berlindan yo'llagan maktublari mavjud. Xatlar S.Mirjalilovga yuksak ehtirom bilan, ayni paytda, do'stona ohangda yozilgan. Talabalar, avvalo, Germaniyadagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ahvol, o'zlarining ilm yo'lidagi harakatlari va faoliyatlari, iqtisodiy holati haqida axborot beradilar. Qiziq jihati, sho'rolar hukumati talabalarni iqtisodiy siquvga olib, ularga pul yuborishning barcha yo'llariga to'siq qo'ygan edi. Shunday bir sharoitda S.Mirjalilov Moskvaga borib, u yerda faoliyat olib borayotgan olmon kompaniyalari bilan kelishib, pul yuborish yo'llarini topadi. Maktublarda maxfiy qilib yozilgan "Man" afandi aynan o'sha kishidir. Saidnosir Mirjalilov homiylik qilgan iqtidorli talabalardan Tohir Shokir (Tohir Chiqatoy (1902-1987) Ufadagi "Oliya" madrasasida, Boku dorusmualliminida o'qigan. 1922 yil Germaniyaga kelib, Haydelberg universitetida 1931 yilga qadar falsafa, sotsiologiya va iqtisodiyotdan ta'lim olgan. Bryusseldagi iqtisodiyot fanidan. Saidxonim Sherahmedova (1905-1992)ning 1925 yil 20 yanvar Berlindan yozgan xatida u o'zbeqiymlarga xos shaddodlik bilan boy otaga "dakk" bergani ko'zga tashlanadi: "Qizlaringiz haqqidagi fikringiz bir qadar konservativ fikr ko'rindig'idin men bu fikrga busbutun qarshiyim va har chand hech o'lmazsa asarini anglaya bilajak bir daraja qadar o'qitmog'iniza tarafdoram. Turkistonda bo'lundug'i zamonda so'yladingiz mone'lar Toshkenta keldig'idin so'ngra qolmas deb ideya qildim" deydi. Shubhasiz, Germaniyada tahsil olgan ilk o'zbek qizlari Xayriniso, Maryam va Saidxonimlar o'sha vaqtlarda barcha Turkiston ayollarining faxri edi. Shuni ham aytib o'tish kerakki, bu xatlar S.Mirjalilovga yetib ham borgan emas. Aksincha, pochtdan to'g'ri maxsus "idora"ga kelib tushavergan[8]. Keyinchalik o'z ustozlarining qamoqqa olinib, mahv etilganini eshitgan shogirdlar sho'rolar mamlakatiga qaytishdan bosh tortganlar. Quyida Germaniyada o'qigan ayrim talabalarining Saidnosir Mirjalilovga Berlindan yuborgan xatlaridan ma'lum qisqartirishlar bilan namunalar keltiramiz:

Aziz do'stim!

Ovro'poda bo'lib turg'on qiziq hodisalarni g'azetalarda o'qimoqda bo'lsangiz ham, bir qancha nuqtalarini qayd etub ketayin. Bu gap Ovro'poning eng qiziq bahs etmoqda bo'lg'oni bir masala bor esa, ul ham Lo'ndara (London) qo'nfironidir. Bu qo'nfironida ishtirok qilg'on davlatlarning raqobati va Amriqoning bunga doxila qiluvchi osmonlarina iste'foda maydoni ochmishki keladir. Ko'raylik nima bo'lar. Ovro'poning har tarafida bosimina botganlarda boshlangan qorishliqlardan olim mutafakkir va siyosiyarlari dunyo osmonining yanada qora bulutlar bilan to'la bo'linganin taxmin qiladirlar. Amaliy sohaga kelsak, tabiblar insonning umrini uzantu chorasini izlar, bu yo'lda muvaffaqiyat nishonalarini topmishlardir. Uning chun oz zamon so'ngra bu yo'ldan qattiq manfaat bo'lulariga inonub turodurlar. Bir olmon kimyogarining simobdan oltin chiqorg'onini yozmishdi. Tamom, Ovro'po va Amriqo kimyogarlari barobar yemak moddalarini daladan bog'chadan emas, kimyo xonalardan topuv choralarini axtara olar. Istadiki yerdagi konferensni eshitadir. Berlindagi bir odam hech bir malolsiz Londun, Parij, hatto Nuyu Yorkdagida teatrni ko'rar, musiqiyini eshitar. Bizda esa quruq so'z bozori. Yaxshi-yaxshi qarorlar. Har sana bir turli maorif tashkiloti, har sana bir imlo, har sana bir alifbo, har sana bir sira eski va yangi maktab masalasi muzokara qilinadir. Bir yil "Ko'mak", ikkinchi yil "Nashri maorif", uchinchi yil... bir yil yangi imlo, ikkinchi yil o'rta imlo, uchinchi yil lotin imlosi... to'rtinchi yil...

Hurmat ila, iningiz Tohir.

Adresim: Heidelberg, Handschuhsheimerlend str. 40.
4/ b gulden. T Ychaku

Darmshtadt 1924/

Muhtaram Saidnosir akam huzurlarina.

Bundan bir qoch avval,

taxminan Sizning Maskovdan Turkistonga ketajagingiz siralari da bir maktub yozmishtim va javobina noil o'labilmadim. Uning javobina intizoram, so'ngra bir doha siza maktub yozmamishtim. Shimdi balki maktubim olmamishingiz zanila va yozamen. Berlinning tumanli havosi va tahsila mone' o'la bilajak qadar g'uriltupi va dabdabali o'lmasi va digar masiya sababli bizim tabdil makoma etmoqa vador etdi. Yoziya do'qtirlarning tavsiyasila sihatimi etmom uchun Tohirilar barobar O'qtoyning (kichik Abdulvahobi O'qtoy deydilar) bo'lundig'i shaharda 1,5 oy qadar qoldim, yoz siyosati boshlanar-boshlanmas unlarining yoqinida bo'lunadi. Shu Darmshtadt maktabina ko'chdim. Bu amalda Berlin maktabindan farqi o'lmagan oliy muhandis maktabidir. Buroyada kimyo sho'basidayam. Faqat buroya kimyo laboratoriyasinda kelanlar uchun birinchi semestrda yer verilmayajak. Maktabga qadar xususiy laboratoriyalarda tajriba go'ryuram. May oyi bitdi. Pora kelmadi. Va'da etdigim yerlarni porasi mutlaqo berilmagan edi. Ammo buroda hech kimsada pora yo'qdirki, qarz olsam. Talabalardada yo'q edi. Tohirda-da yo'q. Shu orada safot oyiga 28 dollardan beradir, dedilar. Shundan so'ng Tohirdan 40 dollar olib, laboratoriyaga to'ladi. Tohir va O'qtoyda yotoqqa to'ladi, hozirda qarzlirim bor. Bu qarzlirimni ko'pligi shulardandir. Bendin Tolibxo'ja akama, Salimxona, Cho'lpon afandilara va jumla birodarlara salomlar so'ylamakiza iltimos etaman.

Boqiy saodatla: salomat va ofiyatingiz duo etar iningiz Ibrohim o'g'li Sobir.

Darmshtadt, Am Erlenberg 19

Darmshtadt. 15 avgust 1924 yil.

Muhtaram afandim, maktubingizda menim ta'minotim haqqinda cholisha jog'ing'izni eshitib ko'p mamnun bo'ldim. Bizning 6 oyliq ta'minotimiz berilgan deb eshitganingizni bayon qilmishsiz. Bu haqda avvalgi maktubimda yozgandirman, deb o'ylagan edim, ko'rinar ki yozmag'onmen. Bizning 6 oyliq ta'minotimiz berilgan emas. Faqat 4 oyg'a qadar 28 dollardan berilib turilishi teleg'rom ila bildirilgan edi. Shundan kelib, har oyda 28 dollardan olib, bu qadar oz pul ila qast etgan ishlarimizning qaysi birini akmol (tugal) etishimizni bilmaymiz. U vaqt pulsizlik davriga tasodif etgan maktab pullarimizni bermak uchun mundan olingan qarzlirimizni beray desak, yashashga pul qolmaydir. Digar tarafdan olg'on burjlarimizni bergan odamlarda o'z talabalarimizdan bo'lgani uchun unida har holda tez beruv majburiyati his etiladir. Saidnosir aka, afv etingiz. Bu qurg'ur pul masalasi shunday asablar'ga qadar o'rnamashg'onki, inson beixtiyor yana shu haqida yozmaq majburiyatida qolar. Bu yoz laboratoriyada ishlamak manim uchun juda yaxshi fursatdir. Qishda esa darslarim ko'p bo'ladir. Tolibjon akama, Salimxona, Asadullaxona va sevikli shoirimiz Cho'lpona, qar-doshlarimizga yurakdan salomlar! Ortiq joningiz uchun duo idaram!

Buyuk ehtirom ila, iningiz Sobir Ibrohim o'g'li.

6 oktabr, 1925.

Sevikli valaddinim va qardoshlarim:

Bundan bir qancha vaqt avval bir maktubingizni olmishdim. U maktubda-da bu kundan so'ngra tez-tez yozushub turaman, deb va'da etganingiz meni anchagina suyuntirgan edi. Taassufki bu ham og'izda va'da bo'lib qoldi. Hech xabar yo'q. O'shal maktubingizda man afandina yuz dollar yuborajaklari yozilgan edi. Men ham yozub ayta qoldim. Ul kishi Muhammad Zohir akam ila pul ila aloqam yo'q. Uningchun bu pulni bera olmayman. Avvalgi maktubimda bir qadar xasta bo'lg'onimni yozmishtim. Bir o'n besh kun qadar yotib turdim. Emdo yaxshiman. Ishlarimni qilib turarman.

Hurmatlar bilan, Tohir.

Adresim shudir: Heidelberg Sehroders str 6/II b kratz.

Yuqoridagi monand maktublardan ham ko'rinadiki, xalqimizning asl ziyoli va saxovatli kishilaridan bo'lgan Saidnosir Mirjalilov o'sha vaqtda xorijga o'qishga ketgan vatandoshlarimizni imkon qadar moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlab turgan[9]. Saidnosir Mirjalilov 1925 yil 12-dekabr kuni Toshkent shahar, Shayxontohur mavze'si, Tarnovboshi mahallasidagi xonadonidan hibsga olinadi. 1925 yil 13 dekabr kuni to'ldirilgan shaxsiy anketasiga binoan uning oilasi: turmush o'rtog'i Qumrixon, qizlari Zulfiya, Zarifa, Sharifa, Ravza va Muboraklardan iborat edi. S.Mirjalilov hech biri asoslanmagan ayblovlar bilan Solovetsk orollariga qamoqqa hukm etildi. Uch yillik qamoq muddatini o'taganidan keyin 1932 yili yana besh yil muddatga qamaladi[10]. Bir necha marotaba qo'shib berishlar oqibatida Toshkentga farzandlari huzuriga faqat 1936 yildagina qaytib kelishga erishadi. Nihoyat 1937 yil 21 iyul kuni takror hibsga olinib, o'sha yilning 25 oktyabrida otib tashlandi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, XX asr boshlarida Turkiston hududida yuz bergan siyosiy o'zgarishlar bir qancha ma'rifatparvar jadidlarni besabab qatagon qurboni bo'lishiga sababchi bo'ldi. Bu vatanparvar jadidlar o'z millati, elati ta'lim va tarbiya olishi uchun molini, jonini fido qilganliklarini ko'rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Saidnosir Mirjalilov (1884-1937) // <https://ziyouz.uz/ozbek-ziyolilari/saidnosir-mirjalilov/>
2. [Худойкулов М.] Туркестоннинг бой ва қалби гўзал хазинабони // <https://uzhurriyat.uz/2021/11/17/turkistonning-boy-va-qalbi-guzal-xazinaboni/>

3. «Илхом самоварчи» – жадидларга ҳомий бўлган зот // <https://azon.uz/content/views/ilhom-samovarchi-jadidlarga-homiy-bulgan>
4. Саидносирова З. Ойбегим менинг. — Т., 1994. – С. 51.
5. Цитата взята из статьи Б.Ирзаева и У Артыкова «Политические процессы в Туркестане на страницах джадидской печати». См.: «Жадид маърифатпарварлик ҳаракатининг ғоявий асослари». Сборник материалов научной конференции. – Т., 2016. – С. 104.
6. [Ражабов Қ.] Миржалилов Саидносир //Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т. 5. –Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. –Б. 692.
7. Каримов Н. Ҳаётнинг маъноси. – “Тафаккур” (ж.), 19, № — С. 66-81.
8. “U jadidlarning homiysi edi”. Germaniyada talabalarni o‘qitgani uchun josuslikda ayblanib otilgan jadid Saidnosir Mirjalilov taqdiri // https://daryo.uz/2021/10/25/u-jadidlarning-homiysi-edi-germaniyada-talabalarni-oqitgani-uchun-josuslikda-ayblanib-otilgan-jadid-saidnosir-mirjalilov-taqdiri/?utm_source=@daryo
9. [Ирзаев Б.] Туркистон мухториятининг ҳукумат газначиси Саидносирбой ва Германияда таълим олган талабалар // <https://uzhurriyat.uz/2021/05/26/turkiston-muxtoriyatining-hukumat-gaznachisi-saidnosirboy-va-germaniyada-talim-olgan-talabalar/>
10. Цитата взята из статьи Б.Ирзаева и У Артыкова «Политические процессы в Туркестане на страницах джадидской печати». См.: «Жадид маърифатпарварлик ҳаракатининг ғоявий асослари». Сборник материалов научной конференции. – Т., 2016. – С. 105.